

УДК 343.13

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Нижник Л.М., аспірант
кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано поняття кримінального процесуального провадження, різні підходи до його диференціації, досліджено особливості класифікації кримінальних процесуальних проваджень, їх види.

Ключові слова: система та елементи кримінального процесу, кримінальне процесуальне провадження, диференціація кримінальних процесуальних проваджень, їх види (основні, додаткові та особливі кримінальні процесуальні провадження).

В статье проанализировано понятие уголовного процессуального производства, различные подходы к его дифференциации, исследованы особенности классификации уголовных процессуальных производств, их виды.

Ключевые слова: система и элементы уголовного процесса, уголовное процессуальное производство, дифференциация уголовных процессуальных производств, их виды (основные, дополнительные и особые уголовные процессуальные производства).

Nyzhnyk L.M. THE CLASSIFICATION OF THE CRIMINAL PROCEDURAL PROCEEDINGS

The article was analyzed the concept of criminal procedural proceeding, the different approaches to its differentiation, studied the features of classification of criminal procedural proceedings, their types.

Key words: system and elements of criminal process, procedural criminal proceedings, differentiation of the procedural criminal proceedings, their types (basic, additional and special procedural criminal proceedings).

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне провадження – це важлива категорія, яка невпинно розвивається, трансформується разом із розвитком кримінального процесу України та відіграє вагомий роль у його системі.

Згідно з ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Для повного, всебічного та ґрунтовного дослідження суті кримінальних процесуальних проваджень особливу увагу слід приділити класифікації проваджень. Адже саме різні критерії їх поділу дозволять повною мірою осягнути всю масштабність згаданого поняття, зрозуміти його зміст та різноманітність значень.

У теоретичному плані класифікація кримінальних процесуальних проваджень сприяє систематизації накопичених про них знань, дає змогу глибше та ґрунтовніше висвітлити усю різноманітність кримінальних процесуальних проваджень як цілісного утворення, розкрити зв'язки між ними та показати їх місце у системі кримінального процесу. Практичне значення такої класифікації полягає в тому, що вона усуває двозначність та неоднозначність у трактуванні кримінальних процесуальних проваджень, сприяє їх диференціації, забезпечує правильне застосування норм цих елементів системи кримінального судочинства.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства диференціація процесуальних форм виступає однією з пріоритетних умов раціонального використання процесуальних засобів, підвищення

ефективності кримінального провадження з одночасною процесуальною економією [2, с. 140].

Ступінь розробленості проблеми. За визначенням О.В. Смирнова та К.Б. Калиновського диференціація кримінальної процесуальної форми становить таку будову судочинства, за якої поряд із звичайним порядком діють процесуальні форми, що передбачають як спрощення процедури у нескладних справах, так і її ускладнення щодо найбільш небезпечних злочинів або справ, що потребують особливої процесуальної захищеності прав, свобод та інтересів учасників судочинства [1, с. 645].

Існують провадження двох типів, що мають специфічне призначення: провадження у кримінальних справах, зумовлені матеріальним характером предмету правових відносин, та спеціальні кримінальні процесуальні провадження [3, с. 16–17].

Крім того, критеріями диференціації, тобто спрощення або ускладнення процесуального порядку, виділяють ступінь суспільної небезпеки злочину і тяжкість покарання, передбаченого за нього законом [6, с. 104], особливості особи обвинуваченого; наявність волевиявлення обвинуваченого на застосування відповідної процедури, повагу суверенітету іноземної держави [1, с. 645]. Залежно від цих критеріїв виділяють звичайне провадження, спрощене провадження та провадження, яке містить додаткові гарантії забезпечення прав його учасників, а тому і є ускладненим порівняно зі звичайною процедурою [5, с. 251–275].

У науці запропоноване й інше поняття диференціації кримінальної процесуальної форми, під якою розуміють існування самостійних проваджень, які характеризуються наявністю певної матеріально-правової бази, що об'єктивно вимагає відмінностей у законодавчому

регулюванні, комплексністю і наявністю суттєвих відмінностей порівняно зі звичайним порядком провадження, що приводять у кінцевому підсумку до зміни форм діяльності у таких справах [7, с. 300]. У зв'язку з цим система кримінального процесу може бути представлена не лише як сукупність стадій, але й як сукупність окремих проваджень, що відрізняються за своєю спрямованістю [4, с. 180–187].

Критерієм диференціації кримінальної процесуальної форми на окремі провадження може бути її спрямованість та матеріально-правовий характер самого провадження [8, с. 9]. Спрямованість провадження отримує своє вираження в його предметі та завданнях і характеризує не будь-які окремі особливості (навіть й істотні), а головне, тобто суть провадження [9, с. 10]. За цим критерієм всі кримінальні процесуальні провадження поділяються на основні, тобто спрямовані на вирішення питання про наявність або відсутність кримінально-правових відносин та їх зміст, додаткові – спрямовані на зміну або дострокове припинення встановленого і закріпленого вироком суду кримінально-правового відношення (умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання, розгляд клопотання про зняття судимості тощо) та особливі – в основі яких лежать відносини, що не мають кримінально-правового характеру, але які в силу особливих причин врегульовані саме кримінальним процесуальним законом і здійснюються у кримінальній процесуальній формі [7, с. 300].

Мета статті – дослідити особливості класифікації кримінальних процесуальних проваджень, їх види.

Виклад основного матеріалу. Беручи за основу критерій класифікації кримінальних процесуальних проваджень, запропонований Ю.К. Якимовичем, та враховуючи положення КПК України, зазначимо таке.

Основні провадження спрямовані на встановлення, конкретизацію та закріплення кримінально-правового відношення. До основних проваджень належать ті, в яких вирішується питання про те, чи мало місце кримінальне правопорушення, чи винна у його вчиненні конкретна особа та чи підлягає вона кримінальній відповідальності за його вчинення. Основні провадження своєю чергою поділяються на звичайні, спрощені та з більш складною процесуальною формою. Під звичайними розуміються ті з основних проваджень, у яких судовому провадженню передує досудове розслідування. Це звична форма кримінального провадження (для прикладу, провадження у формі приватного обвинувачення). Саме вона береться за основу при спрощенні або ускладненні кримінального провадження. Прикладом спрощеного провадження є спрощене провадження щодо кримінальних проступків, кримінальне провадження на підставі угод та кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапо-

ром або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписане до порту, розташованого в Україні. До проваджень із більш складною процесуальною формою належать кримінальне провадження щодо неповнолітніх, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, спеціальне досудове розслідування та спеціальний судовий розгляд, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб та кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Додаткові провадження спрямовані на дострокову зміну або припинення кримінально-правового відношення. Ним є провадження з виконання судових рішень (розділ VIII КПК України).

Особливі провадження забезпечують застосування норм, які за своєю природою не мають кримінально-правового характеру. До них належить відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (розділ VII КПК України).

З огляду на класифікацію, прийняту в науці кримінального процесу, видається помилковим віднесення до розділу VI КПК України «Особливі порядки кримінального провадження» таких проваджень, як кримінальне провадження щодо неповнолітніх, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб та кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, оскільки вони характеризуються більш складними процесуальними формами. Натомість кримінальне провадження на підставі угод та кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписане до порту, розташованого в Україні, належать до спрощених проваджень, оскільки у першому випадку стадія судового розгляду може бути відсутня, а у другому – службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій, вправі проводити лише частину процесуальних дій, передбачених КПК України. Так само незрозуміло, чому провадження у формі приватного обвинувачення віднесено до особливих, адже якоїсь специфіки, окрім початку провадження за скаргою потерпілого, у главі 36 КПК України немає. Це звичайне основне провадження, яке може завершитись примиренням.

Однак спрямованість кримінального процесуального провадження не в змозі всебічно розкрити це поняття. З огляду на це варто виокремити ще низку критеріїв, які розширять повноту та глибину класифікації.

За рівнем у системі кримінального процесу кримінальні процесуальні провадження можна поділити на ті, що позначають: 1) увесь кримінальний процес загалом (кримінальне провадження); 2) утворення полісудного характеру у межах системи кримінального процесу (зокрема, провадження щодо неповнолітніх); 3) стадію кримінального

процесу (наприклад, підготовче провадження, касаційне провадження); 4) вид діяльності у межах стадії кримінального процесу (для прикладу, провадження в суді присяжних); 5) підвид кримінального процесуального провадження (наприклад, письмове апеляційне провадження).

Залежно від обсягу можна виділити такі види кримінальних процесуальних проваджень: а) досудове провадження (вичерпується однойменною стадією кримінального процесу); б) судове провадження (охоплює стадії підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного, касаційного провадження, провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами, а також провадження з виконання судових рішень).

Своєю чергою, судові провадження залежно від змісту кримінальної процесуальної діяльності, поділяються на: а) провадження, змістом якого є перевірка підсумкових процесуальних рішень досудового розслідування та додатків до них з метою встановлення підстав для розгляду кримінального провадження в судовому засіданні (підготовче провадження); б) провадження, змістом яких є вирішення питання про винуватість чи невинуватість обвинуваченого (підготовче провадження, судовий розгляд); в) провадження, змістом яких є здійснення судового контролю за судовою діяльністю та її результатами (апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження у Верховному Суді України, провадження за нововиявленими обставинами); г) провадження, змістом яких є звернення до виконання судових рішень, а також розгляд питань, пов'язаних із вирішенням питань під час виконання судових рішень та після їх виконання (провадження з виконання судових рішень).

Залежно від характеру предмета кримінально-правового відношення кримінальні процесуальні провадження поділяються на провадження у формі публічного та провадження у формі приватного обвинувачення.

За особливістю особи, щодо якої ведеться судочинство, можна виокремити: а) провадження щодо окремої категорії осіб; б) провадження щодо неповнолітніх; в) провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру; г) інші провадження (у них особа підозрюваного (обвинуваченого) не характеризується особливими ознаками).

Залежно від участі підозрюваного (обвинуваченого) серед кримінальних процесуальних проваджень можна виділити: а) загальні (передбачають обов'язкову участь підозрюваного (обвинуваченого)); б) спеціальні (у них участь підозрюваного (обвинуваченого) не передбачена – спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень та спеціальне судове провадження).

Залежно від виду діяльності для осіб, які її проводять, кримінальні процесуальні провадження можуть бути такими, що: а) ведуться службовими особами, для яких це основний вид діяльності; б) ведуться особами, для яких така діяльність є допоміжною, факультативною (кримінальне провадження на території

дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписане до порту, розташованого в Україні).

За підставами виникнення кримінальні процесуальні провадження поділяються на: а) договірні (конвенціональні) – кримінальні провадження на підставі угод; б) недоговірні (передбачають традиційний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що завдяки класифікації кримінальних процесуальних проваджень можна їх узагальнити, згрупувати і в той же час виділити кримінальні процесуальні провадження з урахуванням їх особливостей та відмінностей, цілей, завдань та функціонального призначення.

Проте, аналізуючи чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, слід зазначити неоднозначний підхід законодавця до вибору критеріїв для класифікації кримінальних процесуальних проваджень та віднесення їх до відповідного розділу. Так, залежно від обсягу у КПК України виділено досудове провадження (вичерпується однойменною стадією кримінального процесу – розділ III КПК України); судове провадження (охоплює стадії підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного, касаційного провадження, провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами, а також провадження з виконання судових рішень – розділи IV, V та VIII КПК України). Разом з тим законодавець всупереч вищевикладеному, не взявши за основу вказаний критерій, а використовуючи інший підхід, формує Розділ VI КПК України «Особливі порядки кримінального провадження», до якого відносить різні за своєю суттю та спрямованістю кримінальні провадження. Адже за спрямованістю та матеріально-правовим характером слід виділити основні кримінальні процесуальні провадження, що своєю чергою поділяються на звичайні, спрощені та з більш складною процесуальною формою, додаткові та особливі провадження. Відтак, враховуючи наведену наукову класифікацію, Розділ VI КПК України «Особливі порядки кримінального провадження» необґрунтовано об'єднує кримінальні процесуальні провадження, які по своїй суті не відносяться до особливих. Такий неоднозначний підхід законодавця зумовлює виникнення розбіжностей при класифікації кримінальних проваджень, яка існує у науці кримінального процесу України та використаних критеріях у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. Тому постає необхідність внесення відповідних змін у структурну побудову Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням наукових положень для уніфікованого підходу до класифікації кримінальних процесуальних проваджень, а відтак і розуміння їх суті, змісту, особливостей та призначення, а також місця, яке вони займають у системі кримінального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смирнов А.В. /Уголовный процесс [Текст] : учеб. для вузов / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский. – СПб.: Питер, 2004. – С. 645.
2. Трофименко В.М. /До питання щодо поняття та значення диференціації кримінально-процесуальної форми / Науковий вісник Ужгородського Національного університету / серія Право/ випуск 18/ Ужгород – 2012. – С. 140
3. Цыганенко С.С. /Общий и дифференцированный порядки уголовного судопроизводства. – Автореф. ... докт. Юрид. наук. – СПб, 2004. – С. 16–17.
4. Шило О. /До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми / О. Шило // Право України.– 2010. – № 9. – С. 180–187.
5. Юридическая процессуальная форма: теория и практика. – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 251–275.
6. Якуб М.Л. /Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве / М. Л. Якуб. – М. : Юрид. лит., 1981. – С. 104.
7. Якимович Ю.К. /Дифференциация уголовного процесса /Ю.К. Якимович, А.В. Ленский, Т. Трубникова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2001. – 300 с.
8. Якимович Ю.К. /Необходимость и содержание дифференциации уголовного процесса / Ю.К. Якимович // Правовые проблемы укрепления российской государственности. –Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2001. – Вып. 7. – С. 9.
9. Якимович Ю.К. /Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / Ю. К. Якимович. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1991. – С. 10.

УДК 343.13

ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО ОСОБИ ЗА ЇЇ ДОБРОВОЛЬНОЮ ЗГОДОЮ ЯК ДІЄВИЙ МЕХАНІЗМ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ

Соколов О.В., аспірант

кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено порівняльний аналіз механізмів правового регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи за її добровільною згодою, закріплених у законодавстві окремих іноземних країн, розглянуті доктринальні позиції науковців з цієї проблематики та правозастосовна практика правоохоронних органів, а також обґрунтована доцільність теоретичної розробки зазначеного питання для подальшого використання у вітчизняній нормотворчій діяльності.

Ключові слова: кримінальний процес, негласні слідчі (розшукові) дії, консенсуальний (погоджений) контроль, реалізація прав людини, отримання доказів.

В статье осуществлен сравнительный анализ механизмов правового регулирования проведения негласных следственных (розыскных) действий в отношении лица по его добровольному согласию, закреплённых в законодательстве отдельных иностранных государств, рассмотрены доктринальные позиции ученых по этой проблематике и правоприменительная практика правоохранительных органов, а также обоснована целесообразность теоретической разработки указанного вопроса для дальнейшего использования в отечественной нормотворческой деятельности.

Ключевые слова: криминальный процесс, негласные следственные (розыскные) действия, консенсуальный (согласованный) контроль, реализация прав человека, получение доказательств.

Sokolov O.V. PERFORM SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS AGAINST A PERSON UNDER HIS/HER CONSENT AS AN EFFECTIVE MECHANISM FOR OBTAINING EVIDENCE

The article presents a comparative analysis for legal regulation mechanisms to perform secret investigative (search) actions against a person under his/her consent which is consolidated in the legislation of certain foreign countries, doctrinal positions of scientists in these issues and law enforcement practice of law enforcement authorities were considered, also practicability of the theoretical study of this issue was substantiated for the further use in the national regulatory development activity.

Key words: criminal procedure, secret investigative (search) actions, consensual monitoring, realization of human rights, obtaining evidence.

Постановка проблеми. В Україні з прийняттям Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) з'явилися нові процесуальні засоби доказування, що за своїм характером наближаються до передбачених раніше чинним законодавством оперативно-розшукових, які отримали назву «Негласні слідчі (розшукові) дії» (далі – НС(Р)Д).

Відповідно до ст.ст. 31, 32 Конституції України кожному гарантоване право на приватне спілкування, а також право на та-

ємницю його особистого та сімейного життя. Вказані конституційні гарантії походять із міжнародних зобов'язань України, взятих нашою державою після ратифікації Загальної декларації прав людини 1948 р. та Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

З урахуванням того, що під час проведення НС(Р)Д спеціально уповноваженими органами вищевказані основоположні права зазнають тимчасових обмежень, законодавцем передбачено, що із закріплених у КПК